

# Kroniek

H.J.C.C.J. Wilschut

## The Passion

**Eigenlijk heb ik helemaal geen zin om over ‘The Passion of the Christ’ te schrijven. Sinds eind februari word je er zo’n beetje mee doodgegooid (vergeeft u mij de uitdrukking). In de krant. In kerkbodes. Het is een complete hype geworden. Ik ben er inmiddels behoorlijk flauw van. Te meer omdat het volgens mij wel erg veel eer voor deze film is. Maar goed, het gesprek erover blijkt nodig. Ook in eigen kring. En wil ik dat grondig doen, dan heb ik er zelfs alle ruimte van de Kroniek voor nodig.**

### Van afwijzing tot aanbeveling

Er was een tijd dat gereformeerden gauw klaar waren met het naspelen van Jezus’ lijden en sterven. Voor de zogenaamde passiespelen te Oberammergau zou je niet gauw de handen op elkaar krijgen. Dat was wat je noemt ‘not done’. Ook eerdere ‘Jezus-films’ konden in gereformeerde kring op afwijzing rekenen. Daarom kijk ik er niet echt van op dat velen ook de film van Mel Gibson ‘The Passion of the Christ’ (verder aangeduid als ‘The Passion’) afwijzen. Dat ligt min of meer voor de hand.

Wat mij wel verbaast, is het feit dat er nu binnen gereformeerde kring door sommigen zo uitgesproken positief over ‘The Passion’ gesproken wordt. Dat dit binnen rooms-katholieke kring gebeuren zou, lag voor de hand. Gibson is zelf rooms-katholiek. Hij baseert zijn film dan ook niet alleen op wat de vier evangeliën over Jezus’ lijden en sterven vertellen (overigens wel door rooms-katholieke bril gelezen, de veertien zogenaamde ‘kruiswegstaties’ zijn duidelijk herkenbaar, inclusief het legendarische optreden van Veronica). Tevens maakt hij gebruik van een in 1833 gepubliceerd boek van de non Anne Catharine Emmerich. Het naspelen van Jezus’ lijden en sterven - met veel aandacht voor Jezus’ wonden - past ook in een lange rooms-katholieke traditie. Er zouden boeiende verhalen over te vertellen zijn. Tevens over alle scheefgroei die er in dit opzicht geweest is.

Merkwaardiger is het enthousiasme in evangelische kringen. Al klinken ook daar kritische geluiden. Maar toch. Verschillende evangelische gemeenten gaan met ‘The Passion’ de boer op, zien het als een mooi middel om te evangeliseren. Kaartjes worden gekocht, zalen gehuurd. Ik ga de krantenberichten hierover niet aanhalen. U hebt het allemaal zelf kunnen lezen. Opvallend is ook de ommezwaai bij de EO. Tien jaar geleden stelde EO-directeur Andries Knevel nog dat een film over het leven van Jezus ontoelaatbaar is. Inmiddels is de EO met de NCRV in de race om de uitzendrechten van ‘The Passion’ te verkrijgen. ’t Kan verkeren.... En dat Gibsons product merkbaar van roomse huize is, maakt voor de EO blijkbaar niet meer uit. Terecht legde het RD (van 22 maart 2004) daarbij kritisch een vinger.

Des te meer verbaas ik mij over de positieve waardering die ik bij sommige gereformeerden hoor. Ik noem twee kenmerkende voorbeelden. In onze kerken bracht het deputaatschap toerusting evangeliserende gemeente (DTEG) een brochure - pardon: een lightpaper - uit van de hand van Reinier Sonneveld: ZIE DE MENS. METHODES EN IDEEËN OM TE EVANGELISEREN MET *THE PASSION OF THE CHRIST* EN ANDERE SPEELFILMS: WAAROM EN HOE. Genuanceerder, maar nog steeds behoorlijk positief was het artikel van de christelijke gereformeerde predikanten G. Drayer en S. Paas in het RD van 17 maart 2004: ‘Langs allerlei wegen tot het Woord. Wees voorbereid op vragen van mensen die “The Passion” gezien hebben.’ Voor de sfeer van dit laatste artikel citeer ik de slotlinea: ‘We hoeven niet alles goed te keuren wat Mel Gibson zegt of doet, om de

integriteit van zijn bedoelingen met deze film te onderkennen. Voor het geld hoeft hij het niet te doen en zijn er gemakkelijker films om geld mee te verdienen. Daarom zouden wij de film graag enig krediet willen geven. Laten wij bidden voor mensen die de film gaan bekijken en de Heere vragen of Hij hen wil leiden tot Zijn Woord.'

U merkt het. Van afwijzing tot (voorzichtige) aanbeveling. Het verbaast mij. Blijkbaar is het nodig om hierover met elkaar in gesprek te gaan. Daar zit ook een positieve kant aan. Het dwingt tot nadenken en tot het maken van bewuste keuzes. Met lege vanzelfsprekendheid kom je niet echt verder.

### **Het gevaar van de b-discussie**

Wie de brede discussie over 'The Passion' volgt - daar heb je inmiddels dagwerk aan, mijn bureau ligt bezaaid met krantenknipsels e.d. - merkt dat een aantal argumenten pro en contra steeds weer opduikt. Een paar ervan wil ik met u nader bekijken.

Voor sommige scribenten is de *integriteit* van de regisseur Mel Gibson en de hoofdrolspeler James Caviezel een belangrijk argument pro. Ook voor de EO blijkt het feit dat de hoofdrolspeler een overtuigd christen is, één van de argumenten om de uitzendrechten voor 'The Passion' te claimen. Naar mijn bescheiden mening is dit een oneigenlijke argumentatie. Goede, integere bedoelingen rechtvaardigen nog niet het resultaat. De apostel Paulus was zich van geen kwaad bewust. Maar tegelijk wist hij: daardoor ben ik nog niet gerechtvaardigd (1 Kor. 4:4). Het is trouwens wel een erg (post)modern argument, het beroep op het persoonlijk geloof en iemands integere bedoelingen. Ook eigen gemeenteleden komen soms met dit argument aandragen. Als iets maar bedoeld is tot eer van God, dan is het goed. En mag je er eigenlijk niets meer van zeggen. Alsof niet het Woord van God de kritische norm is. Waarbij het niet gaat om een beoordeling van personen, maar van zaken.

In bepaalde kringen klinkt hevig protest tegen het vermeende *antisemitisme* van 'The Passion'. Walgelijk. Aldus het oordeel van de joodse voorman R. Naftaniël, directeur van het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Volgens Naftaniël bevat de film wel degelijk antisemitische trekken, die vooroordelen over Joden bevestigen (RD van 13 maart 2004). Ook in het dagblad TROUW (eveneens van 13 maart 2004) wordt de beschuldiging van antisemitisme van verschillende kant breed uitgemeten. De PKN gaat vermoedelijk via een joods-christelijke kijkwijzer waarschuwen tegen 'The Passion', al vond Marieke den Hartog - die werkt aan een advies voor de PKN - de film minder antisemitisch dan ze verwacht had (TROUW van 19 maart 2004). Dat laatste geluid hoor je trouwens vaker.

Lees ik de redenen waarom sommigen het hebben over 'antisemitisme', dan denk ik: met deze argumenten kun je ook het Evangelie zelf van antisemitische tendensen beschuldigen (wat ook wel gebeurd is). Het is een vertekening van de feiten om de veroordeling van onze Heiland alleen op rekening van de Romeinen te stellen. Zoals het overigens evenzeer onjuist is om die veroordeling eenzijdig op rekening van de Joden te stellen. 'Aan dat ge-touw-trek moeten we maar niet meedoen. Jezus is in twee processen ter dood veroordeeld, in een kerkelijk proces voor het Sanhedrin en in een wereldlijk proces voor Pilatus. Dat is de waarheid' (H. de Jong, *HANDELINGEN 7. OM HET CHRISTELIJK LEZEN VAN HET OUDE TESTAMENT*, Kampen 1985, p. 99). Het is geen antisemitisme om met het Evangelie de historische gang van zaken te erkennen. Mits daarbij de persoonlijke schuldbelijdenis niet vergeten wordt: 't En zijn de Joden niet, Heer Jezu, die U kruisten... (Revius).

Tegelijk, bekijk je 'The Passion' zonder deze persoonlijke schuldbelijdenis, dan kan ik mij voorstellen dat de film - onbedoeld - kan gaan fungeren als koren op sommige antisemitische

molens. In de brochure van DTEG wordt dit bezwaar ('de film kan bij sommigen mogelijk aanzetten tot antisemitisme') een meer zorgvuldig geformuleerde kritiek genoemd. Desondanks wordt deze kritiek afgedaan met: 'Dat kan, maar louter bij halve zolen' (p. 20). Dat gaat mij te kort door de bocht. Ik ben er niet echt gerust op. Telkens weer melden zich vormen van antisemitisme. Ook in Nederland. Het is een veeg teken dat het in bepaalde delen van Amsterdam niet meer veilig is om met een keppeltje op te lopen! Wel erken ik dat het wat deze film betreft, gaat om een ongewenst bijverschijnsel. Een hoofdargument tegen 'The Passion' kun je er niet direct aan ontleen.

Datzelfde geldt naar mijn mening voor het protest dat klinkt tegen het *gedetailleerd weergeven van geweld en martelsscenes*. Ik heb de film zelf niet gezien. Ik ga af op wat ik aantref in verslagen van verschillende kant over de voorvertoning van 'The Passion'. Daaruit begrijp ik dat het inderdaad bar en boos moet zijn, met het geluid van gegesel in dolby surround. De filmcriticus van het tijdschrift NEWSWEEK schreef dan ook, 'dat "The Passion" eerder tot nachtmerries dan tot vroomheid zal inspireren' (geciteerd via het RD van 28 februari 2004). Inmiddels heeft het bekijken van 'The Passion' al twee keer geleid tot een dodelijke hartaanval. Natuurlijk, een direct verband met de film valt niet te bewijzen. Maar dat al dit geweld heel wat losmaakt, zal duidelijk zijn. 'Een marathon van geseling en bloedvergieten', kopte het ND van 28 februari 2004. Om onpasselijk van te worden. Naarmate de film vordert, wordt het volgens Wim Houtman steeds meer 'zinloos geweld', waarbij de vraag *waarom* Jezus zoveel vijandschap opriep, onbeantwoord blijft. 'Mel Gibson komt er niet meer op terug. Hij is te druk met de zoveelste rake klap' (ND van 26 maart 2004).<sup>1</sup>

Ongetwijfeld is het lijfelijk geweld tegen onze Heiland bar en boos geweest. Alleen is het de vraag, of je dat zo uitbundig moet weergeven. De evangeliën zijn in dit opzicht terughoudend en sober. Hier ligt het gevaar van sensatie levensgroot op de loer. Zoals je je - tussen haakjes - ook als dominee op de preekstoel niet te buiten moet gaan aan het uitmeten van allerlei gruwelijke details over de kruisiging. Het leidt af van waar het de Here in het Evangelie om begonnen is: om de boodschap van verzoening door voldoening. Een mens moet zich niet aan het geweld tegen Jezus vergapen, maar zal eigen schuld voor God bewenen. Dit nog afgezien van het feit dat de eigenlijke pijn van onze Heiland toch niet in beeld te brengen is. In alle klappen van mensen voelde Hij de slaande hand van God. Wat een verdriet voor de rechtvaardige Zoon van God! Niet te filmen!

Toch, ook dit is geen doorslaggevend argument tegen een film als 'The Passion'. Je bent nog steeds bezig met een b-discussie, namelijk over de manier waarop je een film over Jezus' lijden en sterven invult. Alsof een dergelijke film wel zou mogen, wanneer het lijfelijk geweld tegen onze Heiland meer terughoudend zou zijn weergegeven. Dat is het gevaar van de b-discussie. Je kunt er heel wat zinnige of onzinnige argumenten in uitwisselen. Maar de kwestie wordt er niet door beslist.

## **Het tweede gebod**

Dichter bij huis komen we met wat van verschillende kanten opgemerkt is over het tweede gebod van de Wet van God. U weet wel, het gebod dat het maken van beelden verbiedt. Aardig is dat dit argument ook in Amerika naar voren is gebracht, door ds. Ron Gleason, ooit mijn collega in de toenmalige classis 's-Gravenhage. Bij geloof komt het niet aan op het zien, maar op het horen. Het geloof is - door de kracht van de Heilige Geest - uit het horen van het Woord van God (Rom. 10). In het ND van 13 maart 2004 stelt Wim Houtman, dat in Romeinen 10 het 'horen' niet staat tegenover het 'zien', maar tegenover het 'niet-horen'. Op zichzelf is dat een correcte opmerking. Maar bij het geloof is het 'horen' zozeer de weg van de Geest naar een mensenhart, dat het 'zien' niet eens ter sprake komt. Ook in de tijd van het Nieuwe Testament waren er allerlei visuele

expressievormen. Maar het heeft God behaagd om door de dwaasheid van de prediking mensen te behouden (1 Kor. 1). Niet het beeld, maar het Woord is beslissend voor het geloof!

Voor alle duidelijkheid, dit bijbels-gereformeerde uitgangspunt vind ik ook terug bij gereformeerde scribenten, die menen dat van 'The Passion' in het kader van evangelisatie gebruik gemaakt kan worden. Al is de één hier voorzichtiger dan de ander. De brochure van DTEG staat uitgesproken positief tegenover 'The Passion' als evangelisatiemiddel. Toch wordt erkend, dat een film een *aanvulling* (cursivering van mij) kan zijn op bestaande traditionele vormen. Bovendien, '... visuele middelen moeten dus altijd in combinatie met tekstuele middelen worden gebruikt' (p. 8). Vandaar dat op p. 14 ronduit gezegd wordt: 'Evangeliseren met tekst en zonder beeld kan ook in deze tijd nog prima. Evangelisatie met beeld zonder tekst is onzin: zelden zal de boodschap overkomen.' Daarmee is het primaat van het Woord erkend. Graag beveel ik deze woorden aan in de aandacht van degenen die menen dat je met een mime-team kunt evangeliseren. Ik geloof er niets van.

De predikanten Drayer en Paas spreken zich nog duidelijker uit. Van harte erkennen zij, dat alleen het Woord van God mensen kan veranderen, onder inwerking van de Heilige Geest. 'Een film zien wij dan ook niet als evangelisatiemiddel op zichzelf (uiteindelijk is dat alleen het verkondigde Woord), maar wel als een van de mogelijke middelen om tot gesprek te komen over wezenlijke zaken en uiteindelijk mensen te brengen bij Gods Woord. Om een technische term te gebruiken: de film zien wij als "pre-evangelisatie", en niet meer dan dat' (RD van 17 maart 2004).

Daarmee wordt al helder: met een simpel beroep op het tweede gebod van Gods Wet kom je er niet uit. Geen gereformeerd mens zal beweren dat beeldmateriaal het (gesproken/gepredikte) Woord kan *vervangen*. Allemaal onderschrijven we zondag 35 HC. Die wel de sporen draagt van zijn ontstaanstijd. Maar waarvan de boodschap per se niet door de conflicten uit die tijd *gestempeld* wordt (zoals Wim Houtman in het ND van 13 maart 2004 beweert). Beeldmateriaal - in welke vorm ook - kan het Woord nooit vervangen. Onze wijze God wil zijn christenen door de levende prediking van het Evangelie onderwijzen en levend maken.

Blijft over de vraag, of je dat gesproken/gepredikte Woord met beeldmateriaal mag *illustreren en verduidelijken*. Ik denk niet dat je dat op voorhand strijdig met het tweede gebod moet noemen. Wel zul je bij gebruik van ondersteunend beeldmateriaal er steeds op bedacht moeten zijn, dat het niet alsnog het gesproken/gepredikte Woord gaat domineren. Maar wanneer is dat het geval? Ook daarover blijkt discussie mogelijk. 'Een film is geen schilderij', schrijft Arie van der Spek in het RD van 13 maart 2004. Heb ik zijn verhaal goed gelezen, dan zegt hij dat je bij een schilderij als toeschouwer nog afstand kunt bewaren. Terwijl de film je helemaal inpakt. Daar zetten Drayer en Paas van hun kant vraagtekens bij. Deze onderscheiding zou niet meer opgaan voor moderne schilderkunst en (post)moderne films. Ik kan het als niet-vakman moeilijk beoordelen. Bovendien heb ik het bange gevoel, dat hier het eigenlijke punt in geding niet mee geraakt wordt.

Je kunt natuurlijk heel gauw klaar zijn. Namelijk door met een beroep op het tweede gebod elk naspelen (toneel, film) van bijbelstof onjuist te noemen. Kijkt u diep in mijn hart, dan kan ik mij persoonlijk goed in die opvatting vinden. De Bijbel is geen draaiboek, maar een preekboek (om ook eens een oneliner te lanceren). Daarmee ben ik in goed gezelschap van menige kerkelijke vergadering in het verleden. Werd er al toneelspel toegestaan, dan nog geen bijbelse stof! Ook iemand als Voetius laat er geen enkele ruimte voor. En toch. Een onverdacht reformator als Bucer wees op het nut van toneelspel als middel om in vroomheid toe te nemen. Hij leverde er zelfs de voorbeelden bij, hoe je toneelstukken zou kunnen schrijven over de strijd tussen de herders van Abraham en Lot, of over het huwelijk van Isaak en Rebekka. Calvijn was bepaald niet enthousiast over toneelspel, integendeel zelfs. Toch deelde hij het felle en principiële protest van zijn collega's niet tegen het opvoeren van het toneelstuk 'Acts des apôtres' (Handelingen der

apostelen). Niet dat hij ervóór was. Maar hij vond er niets in dat 'tegen God' was. Bovendien vond Calvijn dat men de mensen niet alle vermaak kon weigeren.<sup>2</sup> Ook hier blijken nuances mogelijk, die zich niet met machtspreuken laten oplossen. Hoe verleidelijk het ook is om eigen standpunt te verabsoluteren.

### **De kernvraag**

In het bovenstaande ben ik een belangrijk deel van de discussie rond 'The Passion' met u nagegaan. Er zijn inmiddels heel wat bezwaren de revue gepasseerd. Bezwaren die in bepaalde opzichten hout snijden. Maar toch niet de kracht van een beslissend tegenargument hebben. Dat ligt anders bij wat volgens mij hier de kernvraag is. Een vraag, waar niemand onderuit komt. Ook niet wanneer je geen bezwaar hebt tegen toneel of film met een bijbels onderwerp. Dan nog staat de vraag recht overeind: *kan en mag een mens Jezus Christus naspelen?*

Ik ben blij dat die vraag in de discussie steeds weer naar voren komt. En dat ook degenen die in 'The Passion' een hulpmiddel om te evangeliseren zien, zich met die vraag confronteren. Ook hier gaan de antwoorden uiteen. Enerzijds klinkt een resoluut 'Nee', met beroep op het tweede gebod van Gods wet. Jezus is een goddelijk Iemand. En van God mag je geen beeld maken. Ook niet door Hem na te spelen.

Pardon, klinkt het van de andere kant. Jawel, Jezus is echt God. Maar tegelijk is Hij echt mens. Waren er 2000 jaar geleden camera's geweest, dan had Jezus gefotografeerd en gefilmd kunnen worden (Wim Houtman in ND van 13 maart 2004). Met het echt mens-zijn van Jezus lijkt de zaak te zijn beslist. Wat dat betreft spreekt de titel van de brochure van DTEG boekdelen: ZIE DE MENS. 'Wanneer we echter geloven dat Hij echt mens was, Wiens goddelijkheid niet zomaar af te lezen was aan Zijn uiterlijk, is het principieel mogelijk dat een mens Hem naspeelt in Zijn menszijn. Mits dit met eerbied gebeurt en de verfilming trouw blijft aan wat in de evangeliën beschreven staat' (Drayer/Paas).

Met alle respect voor Drayer en Paas, volgens mij wordt hier een binnenbocht genomen. Jezus was echt mens. Dus mag een mens Hem naspelen. Volgt hier nu echt het één zonder meer uit het ander? *Dit moet nu juist bewezen worden!* Want inderdaad, Jezus is echt mens. Maar er is een beslissend verschil tussen Hem en alle andere mensen: Hij was zonder zonde. Geen gewoon mens dus. Integendeel: deze mens is de rechtvaardige Zoon van God. God en mens in één persoon. Welke zondige mens zal Hem kunnen naspelen? Dat is onmogelijk. Sterker nog, ik vind het een belediging voor de unieke majesteit van de Zoon van God. Gewone mensen kunnen gewone mensen naspelen. Maar Jezus is geen gewoon mens. Hij is volledig uniek, ook in zijn mens-zijn. Zijn mens-zijn is ook geen moment gescheiden van zijn God-zijn. Terecht wees de christelijke gereformeerde predikant ds. M.J. Kater daarop (RD van 20 maart 2004). Nee, dat komt niet in mindering op zijn mens-zijn. Het onderstreept wel de uniciteit daarvan. Geen zondig mens kan in de huid van de Zoon van God kruipen. Het *kan* niet. En daarom *mag* het niet. Je miskent er het unieke van Jezus' persoon mee.

Waren er 2000 jaar geleden camera's geweest, dan was het inderdaad mogelijk geweest opnamen van Jezus te maken. Maar dan wel van *Hem!* Daarom gaat ook de redenering in de brochure van DTEG niet op: 'Net als schilderijen van Rembrandt en de kinderbijbelplaatjes, toont The Passion of the Christ een beeld van de menselijke gestalte van Jezus' (p. 5). Want bij 'The Passion' gaat het niet meer om de manier waarop een kunstenaar/tekenaar zich Jezus voorstelt, maar om iemand die het aandurft om Jezus te *spelen*. Ook hier wordt veel te snel en oppervlakkig geconcludeerd. Ik merk dat mij dat verontwaardigd maakt. Met een vlot beroep op Jezus' menselijkheid wordt 'The Passion' geaccepteerd. Met daaraan verbonden een even vlot waardeoordeel: 'Wie dat mens-

zijn van Christus liever vergeet, maakt al snel van Hem een abstract iets, een dogma, een systeem' (opnieuw p. 5). Alsof erkenning van Jezus' unieke majesteit zijn mens-zijn vervluchtigt!

Daarom wil ik hier hardop protesteren. Alle vrome bedoelingen en vrome woorden ten spijt. Ik heb 'The Passion' niet gezien. Ik *wil* deze film helemaal niet zien. Ook niet wanneer een film als deze de merkbaar rooms-katholieke toets zou missen en zich clean aan de feiten van het Evangelie zou houden. Zo dit laatste al mogelijk is. Altijd sluipt interpretatie in. Maar goed, dat gebeurt op de preekstoel ook. Waar het mij om gaat, is: op deze manier wordt naar mijn vaste overtuiging de unieke persoon van onze gezegende Heiland naar beneden gehaald. Zijn diepste wezen en lijden is niet te filmen. En wat er destijds van te filmen was, laat zich nu niet meer naspelen om alsnog op een film vastgelegd te worden. Omdat Jezus *Jezus* is. Zo uniek als zijn persoon is, zo uniek is ook zijn werk. Die hangen ook nauw samen. Jezus is uniek in *zijn ambt als Borg en Middelaar!* Dat ambt is helemaal aan zijn persoon - aan Hem alleen - verbonden. Hij alleen kon het grote offer voor de schuld brengen, dat offer *zijn*. Het unieke offer, dat eens voorgoed gebracht werd. Het is volstrekt eenmalig. Leest u er de brief aan de Hebreëen maar op na. Wie haalt het in z'n hoofd om dat alles na te spelen? Wat een verbeelding om Jezus te verbeelden! Om van zijn ambt een rol te maken! Hier staat mijn verstand stil. Laat mij het maar hardop uitspreken: ik schaam mij ervoor dat binnen de kerken waarvan ik lid ben en waarin ik ambtsdrager ben, een brochure als van DTEG kon verschijnen.

Want een christenmens moet zijn Heiland niet *naspelen* of *nadoen*. Je moet Hem *navolgen*. Wandelen zoals Hij gewandeld heeft. Zijn lijden en sterven willen niet nagespeeld worden. Maar willen herdacht worden bij brood en wijn, die tekens en zegels van zijn eenmaal gebrachte offer. Dat is de weg van de Geest en daarom van de christelijke kerk. Ook wanneer je met het Evangelie naar buiten treedt. Een moderne maatschappij kent vele visuele mogelijkheden. Ook daarin zullen we de grenzen van het naar de Schrift betamelijke niet overschrijden. De Here is er niet *van* gediend. De naaste - ook de buitenkerkelijke naaste - is er niet werkelijk *mee* gediend. Laat niemand het dan gaan hebben over een kromme stok waarmee toch een rechte slag kan worden geslagen. Ook zo laat de kromheid van 'The Passion' zich niet rechtvaardigen. Niet voor God. En niet voor de mensen.

Afgesloten op 26 maart 2004.

#### **Noten:**

<sup>1</sup> Ik citeer hier uit een verslag van Wim Houtman, waarin hij weergeeft hoe hij het bekijken van 'The Passion' ervaren heeft. Dit verslag verschijnt op de dag waarop deze Kroniek min of meer klaar is. Vandaar dat ik er niet meer elementen uit meeneem. Wel constateer ik dat veel van wat in deze Kroniek aan kritiek gegeven wordt, gesteund wordt door Houtmans ervaringen. Zijn reserves zijn sinds zijn eerdere artikel in het ND van 13 maart 2004 onmiskenbaar toegenomen. Om Houtman recht te doen, vermeld ik dat hier apart.

<sup>2</sup> Zie hierover breder het derde deel van de Calvijnsbiografie, geschreven door E. Doumergue, CALVIJN EN GENÈVE, Kampen 1986, 2<sup>e</sup> druk, p. 431v. Ook W.G. de Vries vermeldt Calvijns opstelling tegenover bijbels toneel in DE GEREFORMEERDE LEVENSWANDEL, Goes 1964, p. 210-211 (in het hoofdstuk 'Gods Woord een scenario?'). Al ben ik het in grote lijnen eens met dit hoofdstuk van De Vries, naar mijn mening geeft hij Calvijns standpunt te zuinig weer.